

FONTS D'INFORMACIÓ ONOMÀSTICA AL SOLSONÈS

Antoni BACH I RIU

Anant per les carreteres i camins carreters del Solsonès es troben unes 500 masies indicades en les cruïlles, i no cal preguntar on cauen perquè el camí i l'indicador hi porten. No sempre n'és ben correcta la grafia, per haver estat escrit el nom en alguns casos tal com es pronuncia, o per desconeixement de la procedència. Ja es van corregint els principals errors.

La persistència de moltes famílies pageses a la mateixa casa des de moltes generacions ha facilitat aquí la conservació del nom de la masia on visqueren. Un personatge, un fet, o un accident geogràfic, hi deixà el nom, que des d'abans del segle XIV restà intocable; i, fins a l'època constitucional del segle XIX, no solament els qui havien nat a la masia eren anomenats pel nom de baptisme i el de la casa, sinó també el pubill qui s'hi emmullerava prenia aquest nom de casa, —com els cavallers o barons el prenen del castell principal. Aquests noms poden ser molt primitius; com *Tulleuda, Ratavella, Ginga, Guingueta, Golferichs, Tor, Ortoneda*, etc. En aquestos casos són primitius els noms i les cases. En d'altres masies trobem *Teixidor, Fuster, Llargandaix, Casanova de, Can Musiquet, Can Violí*, etc.: es tracta segurament aleshores de masies creades des del segle XVI, i sobretot en el divuitè.

El maridatge entre els homes i la terra ha conduït a una detallada denominació dels tossals, racons i plecs de la terra. Alguns dels noms han estat acceptats pels registres oficials de l'amillament, però aquests i molts d'altres són conservats per la gent del país. Als municipis de l'Urgell o de la Segarra sovint es troba un empleat de l'Ajuntament que coneix la toponímia popular. Al Solsonès això no és possible: en general només hi ha un secretari que no viu al poble, i encara que sigui del poble no sabrà tota la profusa denominació de l'extens municipi. Cal anar a cada casa, perquè cadascuna és un terme, que en els seus diversos indrets ha estat batejat per la gent de la mateixa casa. Fora dels accidents geogràfics més importants, els conservadors de la toponímia són els cercles familiars i els veïns immediats.

Bona part de la toponímia actual té molts segles d'existència en aquesta comarca; no gensmenys s'hi ha donat una evolució, progressió o regressió de l'onomàstica. Els temps anteriors al segle XII conservaven unes denominacions de persones i llocs que en bona part han desaparegut; sembla que a mesura que es catalanitzava el país, i així que els pagesos s'establitzaven en llurs masies o cabanes, s'anà creant una nova toponímia, no tan «gòtica» i més «catalana». Pot ser també que els escrivans i notaris, redactant en llatí, trasposaven els noms propis i sovint estrafeien les paraules catalanes i populars.

Un altre canvi deformatador ha estat provocat per la mentalitat centralitzadora i oficial dels funcionaris, i també de la gent. Per exemple, és un barbarisme grotesc que el registre oficial posi a un poble del Solsonès el nom de *Llanera del Arroyo*, quan sempre s'havia anomenat *Llanera* o *Lanera*. També és una desviació la grafia «LL» de llocs com *Lladurs* i *Villaró*, havent estat pronunciat, i escrits durant centúries *Ladurs*, o *Ladurç*, —que és tal com ho diuen encara els originaris del país; en el cas de *Villaró*, la gent ja s'hi ha acostumat. Així mateix hem trobat escrit la *Virgen de Sevilla* per la *Mare de Déu de Ça Vila*, de Castellar de la Ribera. Algú encara escriu el seu cognom *Llovera*, quan la grafia evident és *Llobera*. Mica a mica es va imposant l'escriptura correcta de *Besora* (en lloc de *Basora*); la de *Freixenet* (en lloc de *Fraxenet*): i de *Preixana* (que hom anomena *Perxana*). *Orts* i *Ortoneda*, en la major part de la documentació i la més antiga, són escrits sense «h»; només que *Orts* ha esdevingut *Ots*: jo creuria que aquest mot és d'origen germànic.

El nom del poble de *Ceuró*, en l'onomàstica ha passat a *Ciuró*, i el poble és anomenat *Cigró*. *Peà* és pronunciat *Pià*, grafia que ha estat normalitzada en els cognoms. Altres noms estrefets són *El Muntanyà*, *Muntaner*, que hom escriu *Montanyà* i *Montaner*. Amb molts d'altres exemples.

Tanmateix, en la documentació, trobem una onomàstica primitiva, que s'ha oblidat en bona part, i una altra, sobretot toponímia, que ha perdurat des del segle XVII al menys fins als nostres dies. I aquesta s'hauria de conservar viva, i potser adoptant novament algun nom primitiu, com el de *Ratavella*, que lliga més amb el que fou aquesta casa, una granja, un corral i un molí, més que no pas *Ratavilla*, com ara es diu i s'escriu. .

* * * * *

L'Arxiu Diocesà de Solsona.— En el mateix local i amb la mateixa organització són portats l'Arxiu de l'Església de Solsona i el Diocesà, encara que, degut a obres en el Palau Episcopal, els arxius estan en pla de desplaçament més que no pas d'organització. Hi serà agregat un bon fons que procedeix de la Cúria diocesana.

En l'antic *fons de l'abadia* de Sta. Maria de Solsona, interessen per l'onomàstica preferentment els Cartorals, que corresponen als números 1, 2, i 3. En llur documentació més antiga hom pot retrobar la toponímia de *Solsona* i pobles veïns

durant els segles anteriors al XIV. De molts d'aquests documents se'n conserven els originals o còpies autèntiques entre els pergamins.

A remarcar també els següents: el n.º 4: Cartoral de *Sant Llorenç de Morunys*, 1525; n.º 5: altre registre de documentació de *Solsona* i pobles veïns, del segle XV; n.º 18: manuscrit del s. XIV sobre el poble de *Llobera*; n.º 19 i 20: «Llevador del priorat de *Solsona*», 1442, on surten noms de *Besora*, *Olius*, *Ortoneda*, *Ceuró*; n.º 24: «Capbreu de *Prenyanós*, *Malgrat*, *Castellnou d'Oluges*, *Tarroja*», 1485; n.º 25: «Capbreu dels *Torrents*», 1570; n.º 27: «Capbreu dels castells de *Riubragós* en avall», 1520; n.º 78: «Capbreu d'Onofre de *Tàrrega* sobre *Clarà*, *Solsona*, *Olius*, *Navès*, *Montpol*, *Timoneda*, *La Llana*, 1550; n.º 102: «Capbreu de *Figuerosa*»; n.º 199: Procés entre el monestir de *Ripoll* i el bisbe de *Solsona*, sobre *Rotgés*, *Borredà*, 1756.

Existeix un fons de capbreus que, quan sigui totalment catalogat, constarà a continuació de la numeració anterior, ja que forma part de la documentació del patrimoni de l'abadia i del bisbat abans de la desamortització (*Llobera*, *Ladurs*, *Besora*, *Navès*, *Linya*, *Olius*, *Valldora*, *Els Torrents*, *Odèn*, *Isanta*, *Cambrils*, *La Llana*, *Timoneda*, *Montpol*, *Pampa*, *Castellar de la Ribera*, *Miraver*, *Ceuró*, *Sant Climentç*, *Llanera*, *Lloberola*, *Sallent*, *Perles*, *Peracamps*, *Fontanet*, *Puigredon*, *Vallferosa*, *Llinars*, *Biosca*, i *Claret*).

Altres capbreus de la terra baixa són de *Torà*, *Ivorra*, *Pujal*, *Ferran*, i *Anfesta*, *Taltahull*, *Massoteres*, *Comabella*, *Prenyanosa*, *Viver de Segarra*, *Portell*, *Talarn de Sió*; hi ha molt material sobre *Gerp*; i un manuscrit, capbreu de *La Fuliola*, del 1525.

Tots aquests manuscrits van del segle XVI al XIX.

El fons notarial, no del tot ben catalogat, que procedeix de notaris de *Solsona* i *Torà*, conté una infinitat de dades sobre persones, oficis, partides de termes rurals de tots els pobles del *Solsonès*. A més d'alguns manuals, ja catalogats dins el fons de l'abadia, hi ha una secció de més de 200 manuscrits, que són dels segles XV al XVIII. Altres pertanyen al material documental de *La Pobla de Lillet*, del s. XIV i següents.

Altre material notarial es troba en la secció de parròquies.

Fons judicial: són uns quants milers els processos eclesiàstics i civils de l'antiga *Cúria* episcopal de *Solsona*, i una quantitat superior, procedents del jutjat de primera instància de *Solsona*. Pertanyen al s. XIX; estan ordenats segons l'oficina de procedència; catalogats ho són un centenar que es refereixen a les guerres carlines. Aquest fons del jutjat passà a l'Arxiu Diocesà per la intervenció del Dr. Antoni Llorens. Dels que procedeixen de la *Cúria* episcopal n'hi ha vora un miler de catalogats, del s. XVI al XVIII.

El fons de *Serrateix*, de manuscrits en volums i papers aplega uns 70 números. S'hi troba fàcilment la denominació dels masos i partides de terreny que pertanyien al monestir: *Meià* i *Vallparda*, *Avià*, *Casserres*, *Viver*, *Valldeperes* i *Castelladral*.

Del *fons de Cardona*, hom pot aprofitar els manuals i algun capbreu, del segle XIV i XV, i XVIII.

Fons Pallerès. Procedent de la família Pallerès de Solsona, botiguers i farmacèutics, des del segle XVI fins a finals del XIX, conté molt material manuscrit i imprès. A més dels llibres de comptabilitat de la pròpia casa, o dels senyors de Solsona, ofereix alguns llibres que, encara que fonamentalment són de comptabilitat, porten la recepta en llatí, o terminologia medicinal de plantes i minerals llatinitzada. La resta ve redactada en català.

Altres material en llibres i carpetes de papers, molt utilitzable, poden ser uns lligalls de *La Portella*, de *Gualter*. El *priorat de Rocarrossa* té ací un cartoral de 1311 i altre documentació sobre *Orsavinyà*, *Vallamenya*, *Palautordera*, *Massanet*, *Palafolls*, *Tordera*, *Pineda*, *Fogars*, *Reminyó*, *Vilamajor* i *Hostalric*. Del *priorat de Serrabona* (Rosselló) es conserven un capbreu del 1322, alguns manuals notariais, i altres de comptes. Encara que no sigui tan fàcil la selecció de material onomàstic, es pot aprofitar quelcom de la documentació sobre els pobles d'Aragó, *Calasañç*, *Albesa*, *Peralta*, *Pedrafita*, *Monforte* i d'altres.

El *fons parroquial* conté una varietat de llibres que representa una visió més completa de la vida religiosa, que no es resol principalment en comptes; hi ha els llibres del registre del moviment demogràfic per motiu de bateigs, matrimonis i defuncions; comptes parroquials; llibres de confraries i de compliment pasqual, i una bona secció de manuals notariais. S'han ingressat i catalogat els fons d'aquestes parròquies: *Anglesola*, *Ardèvol*, *Besora* i *Busa*, *Castelladral*, *Cint*, *Clarà*, *Clariana*, *Granyena*, *Ivorra*, *Matamargó*, *Massarúbies*, *Montornés*, *Montpol*, *Pinnell*, *Riner*, *Santa Fe* i *La Selva*, *Montfalcó*, *Talladell*, *Terrassola*, *Timoneda*, *Vilagrassa*; quelcom de *Sant Cugat Salou* i bona part de l'arxiu particular del Dr. Jaume Sarri.

Entre aquestes parròquies, les que ofereixen millor documentació per al nostre objectiu, són les d'*Anglesola*, *Ardèvol*, *Besora*, *Riner*, *La Selva*, *Talladell* i *Vilagrassa*.

* * * * *

Són quelcom més de 4.000 els *pergamins* del conjunt de l'Arxiu. Uns siscentos són de les parròquies; els altres de l'església de *Solsona* i alguns monestirs. Van des del segle X (920) fins al XVIII. N'hi ha un centenar de *Serrateix*; alguns més, de *La Portella*, de *Gualter*; de les parròquies de la zona de domini de l'antiga abadia.

En l'arxiu es troben ordenats cronològicament. Fan un gran servei per a conèixer la toponímia antiga i l'onomàstica en general.

El Dr. Antoni Llorens feu un gran treball de transcripció d'aquest fons documental de més d'un miler de pergamins, des del s. X fins al segle XIII. És una obra disposada a ser publicada, però encara la conserva entre els seus papers. Molt interessants són els índexs patronímics i geogràfics.

BIBLIOGRAFIA

A més d'aquesta obra del Dr. A. Llorens, que encara no es pot utilitzar, poden interessar per al coneixement de la Onomàstica de la zona que abasta aquest Arxiu, les següents publicacions:

Joan SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*; 3 volums, Barcelona, 1947

Joan SERRA I VILARÓ, *Los Señores de Portell*, Barcelona, 1958.

Domingo COSTA I BAFARULL, *Historia de la Ciudad de Solsona y su Iglesia*.
Barcelona, 1959.

Joan SANTAMARIA, *Memòria del Monestir de Sant Pere de la Portella*. Solsona, 1935.

Antoni BACH I RIU, *Un poble del Solsonès, Olius*. Solsona, 1980.

Antoni BACH I RIU, *Un poble de la Segarra, Granyena*. Solsona, 1980.

Antoni BACH I RIU, *El sarcòfag de Talavera i la família So*. Lleida, 1977;
separata de «Ilerda», 1977.

Joan BENET, *La Diòcesis de Solsona*. Barcelona, 1904.

Secretaria del Bisbat, *Guia de l'Església de Solsona*, 1981.

Cebrià BARAUT, *Consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell*, in «URGEL-
LIA», I i II, 1978 i 1979.

F. CODINA I J. PARRAMON, *Notas Ornitológicas de la comarca de Solsona*.
Miscelánea zoológica, v. II, fasc. 4. 1969. El primer autor (Can Xixons,
Santa Susagna) disposa d'unes 600 fitxes de plantes i arbres de la comarca.
El segon s'ha dedicat més a la ornitologia (Solsona, c. de St. Llorenç).

ESTUDIOSOS A MANRESA

A la reunió anyal dels estudiosos comarcals que tingué lloc els dies 17 i 18 d'octubre de 1981 a Manresa es llegiren les comunicacions següents, més estretament lligades amb l'Onomàstica: Roser SERRA I COMA: *Toponímia de Calders* (recull de topònims del terme); Josep M.ª BADIA: *Dades arqueològiques i històriques entorn de Navàs* (i el nom mateix de «Navàs»); Francesc RAFAT: *El lloc de Cirera, de Rajadell*. Apelaren també a la toponímia d'altres comunicacions i ponències: per exemple la de Joan VILÀ I VALENTÍ, sobre la realitat comarcal del Bages —citant llistes de corònims—, o d'Albert BENET I CLARA, sobre els orígens del repoblament medieval a la comarca.